

DE HORDE

Van maïsakker tot stroomdalgrasland

Nico de Bruin

In het begin van de negentiende eeuw lag er een eiland in de rivier de Lek, even ten westen van Uitweg. Dit eiland en de rivierarm die het van de uiterwaarden scheidde (Binnenlek), stonden samen bekend onder de naam De Horde. Door de aanleg van een strekdam, rond 1860, ontstond er aan de oostkant van het eiland een verbinding met de uiterwaarden: het eiland werd een schiereiland.

Het laatste restje eilandkarakter ging verloren toen in de twintigste eeuw de Binnenlek, die steeds verder dichtgeslibd was, werd gedempt met bagger en slib afkomstig uit de sluizen bij Vreeswijk. Vervolgens is het op de rivier gewonnen gebied als grasland en nog later als maïsakker in gebruik genomen. In 1988 was er vrijwel niets meer te zien van de voormalige Binnenlek en de bijbehorende landschappelijke variatie. Er groeide alleen nog mais in overvloed.

Herinrichting

Eind jaren tachtig is een begin gemaakt om De Horde weer in de oorspronkelijke luister te herstellen. Dit herstel was bedoeld ter compensatie van het verlies aan natuurwaarden als gevolg van de dijkverzwaring die langs de Lek werd uitgevoerd. Uiteraard kon de grond die vrijkwam bij het uitgraven van de Binnenlek nuttig worden gebruikt bij de dijkverzwaring. De Horde is nu weer een schiereiland, want ook de vaste verbinding met de uiterwaarden aan de oostzijde is hersteld.

De nieuwe Binnenlek heeft een oppervlakte van circa 6 hectare en is aan de westkant voorzien van een verhoging in de bodem (drempel) om het binnenvaren van schepen te voorkomen. Aan de oostkant zijn twee kleine eilandjes aangelegd die bij laag water al snel droogvallen. Sinds de herinrichting van het terrein en de overdracht op 16 januari 1990 aan Staatsbosbeheer is het agrarisch beheer, inclusief bemesting, stopgezet en wordt een natuurvriendelijk beheer gevoerd.

De Lek is een getijdenrivier. Het dagelijks verschil tussen eb en vloed schommelt tussen 0,30 en 1 meter. In mindere mate wisselt de waterstand per seizoen. De dynamiek van de rivier in combinatie met de hoogteverschillen in het terrein garanderen een grote verscheidenheid aan biotopen.

Begroeiing

Het grootste deel van De Horde werd tot voor de natuurontwikkeling intensief agrarisch gebruikt, met name voor de maïsteelt. Hoe de begroeiing er toen uitzag, is waarschijnlijk nooit vastgelegd, maar we kunnen ervan uitgaan dat de intensieve bemesting zeer weinig ruimte liet voor een soortenrijke begroeiing. Heden ten dage is er op maïsakkers behalve maïs weinig meer dan een enkel sprietje van het gras hanenpoot (*Echinochloa crus-galli*) aan te treffen. Eind jaren tachtig zal het er op De Horde waarschijnlijk niet anders hebben uitgezien. Na de herstelwerkzaamheden is weer een gevarieerd gebied ontstaan. De begroeiing wisselt van plaats tot plaats. Aan de noordzijde van de Binnenlek ligt een smalle strook met

ruigtekruiden. Hier groeien soorten als riet, kattenstaart, liesgras en heen. Omdat dit deel van het terrein niet begraasd wordt, zijn veel spontaan opgeslagen wilgen doorgegroeid tot een dicht struweel.

De oever van de Binnenlek loopt geleidelijk op. Deze geleidelijke overgang tussen water en land valt bij lage waterstanden droog. Op dergelijk droogvallend slib kunnen zich vele pioniersoorten vestigen. Het schiereiland zelf draagt een grazige vegetatie die door grazend rundvee kort wordt gehouden, althans van april tot november. Het meest westelijke deel van het schiereiland is in gebruik als hooiland. Hier bestaat het beheer uit maaien na 15 juni en naweiden met rundvee. Nu groeit er een gesloten, grazige en vrij soortenrijke vegetatie waarin bijzondere soorten als echte kruisdistel (*Eryngium campestre*), heksenmelk (*Euphorbia esula*) en sikkelklaver (*Medicago falcata*) het aanzien bepalen. Daarnaast komen soorten als muurpeper (*Sedum acre*), knolboterbloem (*Ranunculus bulbosus*) en kattendoorn (*Ononis spinosa*) voor. In een door Bureau Everts & De Vries uitgevoerde vegetatiekartering van de Lekuiterswaarden wordt dit deel van De Horde getypeerd als stroomdalgrasland, een zeer waardevol rivierbegeleidend vegetatietype!

Door afkalving is het westelijk hooiland de afgelopen jaren veel kleiner geworden. Jammer voor de stroomdalplanten, maar nu is er een goede broedgelegenheid voor oeverzwaluwen ontstaan. Dit bewijst maar weer dat ook in de natuur elk nadeel z'n voordeel heeft.

Broedvogels, doortrekkers en wintergasten

De vogelbevolking van De Horde is vanaf 1990 jaarlijks door Arjan Boele geïnventariseerd op alle schaarse en zeldzame vogels en kolonievogels. Hierdoor weten we welke soorten in De Horde broeden en welke zeldzame doortrekkers het gebied bezoeken. Van enkele interessante soorten is het aantal broedparen over de laatste 13 jaar in onderstaande tabel weergegeven.

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Kleine plevier	3	2	1	1	1	1	1	1	0	0	0	0	0
Krakeend	0	0	2	1	0	1	1	0	2	1	4	0	1
Kuifeend	1	0	1	4	4	1	1	3	2	3	4	0	3
Slobeend	0	2	5	4	3	7	6	6	3	3	3	7	2
Zomertaling	1	0	2	2	1	2	1	1	2	1	2	1	2
Grutto	0	1	2	3	4	3	5	6	9	6	9	4	8
Tureluur	1	2	4	4	3	3	2	5	9	4	6	2	4

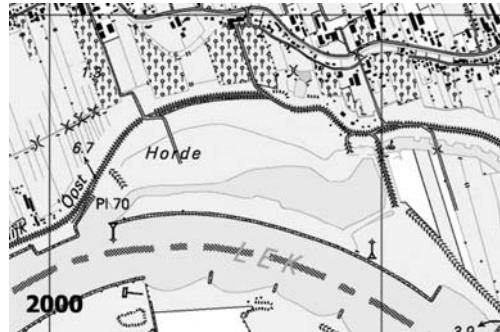
Het eerste jaar nadat de werkzaamheden waren afgerond, in 1990, is er geïnventariseerd. In dat jaar waren er nauwelijks weidevogels en eenden aanwezig op De Horde. Wel was de kleine plevier present. Deze pioniersoort broedde in 1990 met drie paar en in 1991 nog met twee paar. In de volgende 6 jaren kwam slechts één paartje tot broeden. In de loop der jaren raakten steeds meer kale plekken begroeid en De Horde werd uiteindelijk ongeschikt als broedplaats. Sinds 1998 zijn er geen kleine plevieren met territoriumgedrag waargenomen.

De ontwikkeling van eenden en weidevogels verliep in tegenovergestelde richting. Uit de tabel valt te constateren dat krakeend, zomertaling, kuifeend en vooral slobeend er inmiddels graag hun jongen grootbrengen. In sommige jaren zijn zelfs tafeleend en krooneend met jongen op het water van de Binnenlek waargenomen. Ook ganzen hebben het gebied ontdekt. In 1994 heeft er een paartje kolgans met succes gebroed en sinds 1999 heeft de grauwe gans elk jaar één of meerdere territoria.

De Horde

Met de weidevogels ging het ook steeds beter. De gele kwikstaart is elk jaar aanwezig met één broedpaar. Het gezang van graspieper en veldleeuwerik is ook jaarlijks te horen. Geen groot orkest, maar met respectievelijk 1 en 3 zingende mannetjes toch een groot plezier om naar te luisteren. Horen lukt niet altijd, omdat Kievit (4-6 paar) en scholekster (4-7 paar) hun best doen om deze kleine zangvogels te overstemmen. En dan is er nog het nodige kabaal van het duo grutto en tureluur. De tureluur was al in 1990 aanwezig met één broedpaar. Geleidelijk groeide de stand naar drie tot vier paar per jaar. Het jaar 1998 met negen paartjes geldt als uitschieter. De koning van onze graslanden, de grutto, was in 1990 niet aanwezig op De Horde, maar sinds 1991 is deze steltloper er te vinden en inmiddels is het aantal tot 8 à 9 paar gestegen. In het vroege voorjaar worden er soms duizend tot vijftienhonderd vers in Nederland aangekomen grutto's geteld. Als broedvogel in Nederland heeft de grutto het niet gemakkelijk. Het aantal

broedparen is de afgelopen decennia schrikbarend gedaald en het ergste wordt gevreesd voor het voortbestaan van deze fraaie weidesoort.

Er zijn jaren dat de visdief tot broeden komt, vreemd genoeg altijd slechts met één paar. In 1999 had een kwartel een territorium en in het wilgenstruweel is in 2001 en 2002 een broedende ransuil gesignaleerd. Een typische maar zeer zeldzame soort in Nederland van natuurontwikkelingsgebieden langs de grote rivieren is de oeverloper. Deze al langer verwachte vogel werd in de maanden mei-juli van

2002 baltsend aangetroffen en begin juli was ook een juveniele vogel aanwezig! Dankzij de slikranden langs de rivierarm is De Horde uitermate in trek bij allerlei steltlopers. De op doortrek naar het zuiden of in het voorjaar naar het noorden trekkende vogels vinden er een ideale plek om te rusten en te eten.

Witgatje, bosruiter, groenpootruiter, zwarte ruiter, kempiaan en bontbekplevier zijn soorten die hier elk voor- en/of najaar een rustpauze nemen. In het najaar komt de visarend en enkele dagen vissen en incidenteel worden er "gekke soorten" gezien. Zo zijn er dwergstern, zwarte zee-eend, steenloper, kuifduiker, slechtvalk, velduil, kleine zilverreiger, lepelaar, buidelmees, Temmincks strandloper, krombekstrandloper en kleine jager waargenomen.

In de winter is de Binnenlek een waar eldorado voor overwinterende ganzen en vooral eenden. Hoewel nooit in grote aantallen zijn kolgans, Canadese gans (soms meer dan honderd exemplaren) en Nijlgans er vrijwel altijd aanwezig, evenals knobbelzwanen en soms wilde of kleine zwanen. In recente winters overwinteren er 100 tot 250 grauwe ganzen in het gebied met, de laatste drie jaar, hiertussen één exemplaar met een blauwe halsband uit Zweden. Na de aanleg hadden de smienten snel in de gaten dat het op de Binnenlek goed toeven is. Dankzij de ligging in de luwte van het schiereiland is er vrijwel geen golfslag van de wind en van passerende schepen. Ook de noodzakelijke rust is in ruime mate aanwezig. Al vele winters dobberen er duizenden smienten op het water van De Horde. Tegenvoerdig worden zij vergezeld door krakeend, kuifeend en tafeleend. Buiten het broedseizoen zijn in klein aantal ijsvogel, dodaars, brilduiker en grote zaagbek aanwezig in het gebied.

Conclusie

Natuurbouw op een plek waar mais welig tiert, levert altijd veel natuurwinst op. De Horde is omgetoverd van maisakker tot stroomdalgrasland. Voor veel vogels is het in winter, trektijd en broedseizoen een ideaal gebied. Deze conclusie wordt ondersteund door de gegevens die Arjan Boele verzameld heeft.

Om verstoring zoveel mogelijk tegen te gaan, is De Horde niet toegankelijk voor publiek, maar vanaf de winterdijk is het gebied goed te overzien en zijn de vogels goed te bewonderen.

Er is nog één belangrijk winstpunt niet genoemd. Vele mensen genieten wandelend of rijdend over de winterdijk van het rivierlandschap. Dit landschap is er ontegenzeggelijk sterk op vooruitgegaan sinds de aanleg van De Horde.

Dankwoord

De (broed)vogeltellingen zijn uitgevoerd door Arjan Boele.

Klaas van Dort en Arjan Boele gaven commentaar op het concept van dit artikel.

Literatuur

Boele, Arjan. Vogels aan de dijk? de Kruisbek jr. 40, nr. 1, februari 1997.

Everts & De Vries e.a. Vegetatiekartering Lekuitervaarden 1999.

Boele, Arjan e.a. Jaarlijkse vogelinventarisaties Lekuitervaarden.

Meijden, R. van der. Heukels' FLORA van Nederland.

Provincie Utrecht, Toestand van de Utrechtse natuur.